

V. FANACHE

Scriitorul Valeriu ANANIA¹

O lucrare cuprinzătoare scrisă cu intenția de a parcurge osârdua de lungă durată și de înalt prestigiu a unui cărturar de certă notorietate, în dubla sa ipostază de slujitor al credinței și de mucenic al scrisului literar, volumul semnat Lucian Vasile Bâgiu, având titlul *Scriitorul Valeriu Anania*, reprezintă un pas important în cunoașterea uneia dintre personalitățile cele mai alese ale culturii române actuale. Ce l-a preocupat pe cercetător înainte de toate a fost elaborarea unei sinteze, fapt care i-a reușit pe deplin prin depășirea unor dificultăți care țineau de structura aparent duală a prelatului și a scriitorului și de realizarea unui portret unitar în care

sacru și profanul se află într-o relație inextricabilă. Consecvent credinței, dar și adevărului literar căruia îi conferă semnificații legate strâns de valorile etnosului românesc, Valeriu Anania se numără printre cei din ce în ce mai puțin numeroși care cultivă relația dintre religie și spiritualitate autohtonă. Concepută în manieră clasică, cercetarea lui Lucian Bâgiu oferă o imagine completă (poate cea mai completă apărută până astăzi) despre Valeriu Anania. Dimensiunile scrisului său se întind pe o arie neobișnuită (șase decenii), abordată sistematic în capitole consacrate poeziei, prozei, dramaturgiei, memorialisticii, eseului, publicisticii, jurnalului, traducătorului *Sfintei Scripturi*. Un om al cetății și al reclusiunii, interesat să știe ce se întâmplă în lume, fără să-și piardă nici un moment contactul cu ființa supremă de la care porced toate câte sunt, Valeriu Anania i-a oferit exegetului prilejul de a studia traseul unui destin excepțional. Bibliografia operei, referințele despre autor, aparatul critic relevă pasiunea cu care cercetătorul s-a aplecat în reușita demersului său. Dominată de rigoarea științifică, de un efort istoriografic evident, exegeza este în egală măsură concentrată asupra evaluărilor estetice; se coboară la detaliu, într-un cuvânt, departe de a fi o reconstituire ternă, lipsită de valoare intelectuală, lucrarea poate fi considerată o excelentă dezbateră de idei în urma căreia profilul autorului capătă contur memorabil. Suntem în fața unui studiu critic dens și în același timp de

excelentă calitate.

Portretul biografic din primele pagini ale volumului se întemeiază în bună măsură pe datele furnizate de autorul însuși, cu diferite prilejuri. Din amintiri se rețin figura mamei, sărbătorile tradiționale, anii petrecuți ca elev al Seminarului Central din București (1933-1941), debutul la revista „Ortodoxia” în 1935 cu poezia *Pământ și cer*, șansa de a-l fi avut ca profesor pe Anton Holban, debutul în dramaturgie cu scenariul radiofonic *Jocul fulgilor*, urmate de alte creații care stabilesc, în linii mari, după expresia exegetului, „profilul estetic al autorului”. Un moment notabil este marcat de tipărirea revistei „Dacia rediviva” în 1941, al cărei program național, potrivit Dictatului de la Viena, se alătură majorității vocilor din acel timp animate de spiritul rezistenței naționale. În alchimia biografiei lui Valeriu Anania se constată cristalizarea pentru totdeauna a unei atitudini pătrunse de iubirea de patrie: „cred în vigoarea și trăinicia neamului meu, în ascendentul său spiritual asupra istoriei”. Anul 1942, notează cercetătorul, este marcat de trei evenimente biografice: numirea ca diacon la Mănăstirea Antim din București; debutul la revista „Gândirea” cu poezia *Singurătate* și întâlnirea cu Tudor Arghezi, care îi devine maestru incomparabil. De la Arghezi deprinde implicarea Logosului în verbul literar.

Pe măsură ce înaintează în enumerarea evenimentelor biografice, lucrarea renunță la maniera factologică și pătrunde în cunoașterea celui care și-a edificat un destin de teolog și de scriitor; traseele biografice devin impresionante prin varietatea lor, prin imprezibilul și ineditul desfășurării cu episoade trăite în suferință, dar și cu momente de mulțumire, în ciuda opreliștilor rămânând gradul înalt al unei consecvente idealități spirituale. Saint-Beuve considera că secretul unei personalități stă în cunoașterea profundă a biografiei sale, ea conținând acele elemente generice ale viitoarelor împliniri. Valeriu Anania s-a manifestat de-a lungul întregii sale vieți cu tăria unei stânci pe care nici un fulger și nici o furtună n-a clintit-o de la preceptele credinței și ale iubirii de neam. Avatarurile biografice pe care le-a îndurat, departe de a-i altera eul de profunzime, l-a întărit în crezul său. În esență, teologul și scriitorul a rămas același, dincolo de vicisitudini.

Poezia cultivată de Valeriu Anania aparține creatorilor lirici de vocație religioasă ilustrată în literatura română de Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu, Ion Pillat, Tudor Arghezi și întrucâtva de Lucian Blaga. Câțiva dintre aceștia, după cum subliniază exegetul, i-au fost apropiați scriitorului și ei fac obiectul unor evocări din volumul *Rotonda plopilor aprinși*. Valeriu Anania a insistat asupra afinităților sale mai ales cu Arghezi și Voiculescu. Primul îi oferă ca model meșteșugul poetic, arta cuvântului, cel de-al doilea, echivalența dintre poezie și rugăciune. Filonul mistic în accente

lirice elevate apare chiar în primul volum, intitulat *Geneze* (1971). Impulsul teologic preamărește un mister inefabil, generator al tuturor înfățișărilor existenței. Poeziile se încarcă de patos în fața miraculoaselor „geneze” ale universului, contemplându-le într-o fericită prosternare. Nu întotdeauna adecvat, alcătuit din enunțuri fracturate, uneori pedante, și din analize excesive, discursul critic al cercetătorului surprinde totuși notele particulare ale volumului: „Întregul volum *Geneze* nu este decât o modalitate de a se implica cu destinul său în univers”. Versurile închinat Mântuitorului emoționează prin forța de a evoca supliciul uman în termeni poetici cu o singulară plasticitate. În *File de acatist* (1976), poeziei religioase i se adaugă neașteptat poezia politică. Se constată valoarea ciclului *Illuminatul* dedicat lui Ioan Valahul, martirizat pentru credința sa la 12 mai 1662. În acest ciclu, ca și în alte poeme, Valeriu Anania apelează la formula unui lirism parabolic, cu evidente aluzii la momente din propria sa biografie marcată de anii petrecuți în închisoare. „Valeriu Anania, observă exegetul, a reușit să valorifice estetic o experiență personală extrem de traumatizantă, prin raportarea reclusiunii politice proprii la mucenicia istorică a unui creștin valah”. Cu *Istoriei agrippine* (1976) Valeriu Anania trece, conform analizei exegetului, la o creație didactică în care se transferă motivul din fabula lui Menenius Agrippa în planul interior, sugerându-se o simbioză armonioasă între trup și suflet. Frumusețea lăuntrică morală este cea care contează înainte de orice: „omul este în lume ceea ce ascunde” sună un vers. O fabulă moralizatoare este în întregul său acest volum, *Istoriei agrippine*, considerat de Lucian Bâgiu „cel mai convențional dintre scrierile poetului și, inerent, cel mai puțin original”. Urmează în succesiunea volumelor *Anamneze* (1984), „capodopera lui Valeriu Anania ca poet”, cum e numită în lucrare. Persistența în memoria poetului a unei imagini cu repercusiuni esențiale în devenirea sa produce o stare lirică de înaltă emoție. *Anamneze* readuce în prezent trecutul ancestral al ființei cu straturile sale de generații făuritoare „pe greurile lumii” a unui destin. Începutul treptelor care coboară în adâncimile ființei este mama evocată de poet într-o suită de cântece de leagăn, de sân, de brațe etc. O serie de poeme poartă ele însele titlul de *Anamneză*, reconstituiri ale timpului „care trece ca un corb” străbătând veciile. Lucian Bâgiu reține frumusețea teologiei și o vibrație literară, unda folclorică asimilată fără ostentație. Prin viziunea de substanță filosofică, prin muzicalitate și forța imaginilor, poetul creează un univers liric superior, „segmentul cel mai împlinit al întregii creații poetice a lui Valeriu Anania”. Ultima apariție poetică a lui Valeriu Anania datează din 1992. Ea se intitulează *Imn Eminescului*, se înțelege un omagiu închinat marelui creator. Pentru exeget autorul poemului a reușit să rețină „starea ontologică a ființei noastre colective”, mai mult decât atât, în Eminescu

neamul nostru cunoaște nobila ipostazie a creației creștine. E de recunoscut în formularea acestei semnificații influența ideologiei religioase de la „Gândirea”, exprimarea tendinței de autohtonizare a creștinismului în genul eseului *Isus în țara mea* de Nichifor Crainic sau a poeziilor lui Ion Pillat din ciclul *Povestea Maicii Domnului*. O reușită meritorie încheie secțiunea destinată creației poetice. Ea poartă titlul *Symbolismul luminii în poezia lui Valeriu Anania*. Luăm act de o privire generală despre acest motiv, din perspectivă religioasă și lirică, comparabilă cu a lui Blaga, cunoscut și prin sintagma de „poet al luminii”. Nota specifică a poeziei lui Valeriu Anania constă în asimilarea luminii ca revelație a divinității și deopotrivă a absolutului.

Un spațiu generos se acordă prozei lui Valeriu Anania, romanului *Străinii din Kipukua* și volumului de nuvele *Amintirile peregrinului apter*, ambele scrieri insolite datorită artei narative și substanței epice aflate la interferența mai multor formule. Scris în manieră fantastică, cu inserții mitico-erotice, romanul *Străinii din Kipukua* demonstrează, folosindu-se de o tehnică stăpânită cu măiestrie, fluiditatea condiției umane, aura ei indeterminabilă plasată în voia valurilor „într-o lume fără lopeți”. O riguroasă analiză textuală, susținută pe solide cunoștințe de naratologie dă exegetului posibilitatea să clasifice romanul în categoria epicii moderne, de amestec al fantasticului cu realul, cu parabolicul și cu alegoria: „fantasticul din romanul lui Valeriu Anania se definește printr-o irumpere brutală a misterului în viața reală”. Se constată apariția unui fantastic straniu, când evenimentele supranaturale primesc înțeleșuri raționale, dar și situații inverse: anormalul se asimilează normalității, ilogical se metamorfozează în logic, nefirescul în firesc, neverosimilul în cel mai autentic adevăr. Lucian Bâgiu își extinde analiza asupra romanului cu o acribie critică ieșită din comun, el operează toate detaliile scriiturii ca să concedă că avem de-a face, în concluzie, cu o alegorie „a morții și a învierii”, structurată ambiguu, contradictoriu, cu sensuri incerte care îi sporesc tensiunea și valoarea.

De o analiză corectă beneficiază și nuvelele din volumul *Amintirile peregrinului apter*, unde își dau întâlnire confesiunea creștină cu secvențe din mitologia națională. Cele unsprezece proze, scrise între 1984-1987 la Văratec și tipărite în 1990, sunt elaborate de un martor și un protagonist al unor evenimente puțin obișnuite. Posibil de pus în relație cu dostoevskiana *Amintiri din casa morților*, ele reprezintă în opinia criticului o subtilă și rafinată punere în scenă a mărturisirilor reclusiunii îndurate de către Valeriu Anania în obsedantul deceniu. Volumul poate fi interpretat și ca un imaginar jurnal de călătorie într-un spațiu epifanic (salba Carpaților), marcat de prezența unor lăcașuri cu rezonanță mitică. Verbul povestitorului rememorează locuri și personalități ilustrative, episoade

edificatoare din viața spirituală. Intruziunile autobiografice impun virtuțile unui memorialist. Materia epică se definește prin pulsație meditativă încărcată de taină. Peregrinul apter, rămas prizonier pe pământ după ce în vremuri îndepărtate și-a pierdut aripile de înger, re trăiește aleatoriu cu reveniri la starea inițială, recâștigându-și identitatea prin intensitatea amintirii. Reflexele artei lui Sadoveanu, dar și ale lui Voiculescu sunt remarcate de Lucian Bâgiu; li se adaugă revelații hierofanice ale unei ființe care se redescoperă în propriul său trecut. Ce se poate remarca în redactarea cercetării este analiza amănunțită, folosirea critică a surselor și întoarcerea pe toate fațetele a operei comentate.

Dramaturgia lui Valeriu Anania se subsumează unei viziuni antropologice evidente. Ea își propune, plecând de la existența unor mituri celebre (*Miorița* și *Meșterul Manole*) sau a altora cvasi-imaginare (*Du-te vreme, vino vreme!*, *Steaua zimbrului*, *Greul pământului*) să construiască „o pentalogie a mitului românesc”, originea și devenirea întru ființă, ca să folosesc o expresie a lui Noica, a vieții noastre naționale. Opinia exegetului despre valoarea acestei temerare întreprinderi literare este împărțită. Estetic examinate, cele cinci piese i se par inegale. Astfel, *Steaua zimbrului* ar exprima o „neputință funciară” de a realiza joncțiunea necesară dintre mit și istorie.

Cea dintâi dramă a pentalogiei, *Miorița*, îi oferă cercetătorului prilejul de a-și exercita posibilitățile istoriografice recompunând etapele de interpretare ale mitului de către precursori: „bocet solar” (Coșbuc), „ritual al jertfei” (Sanielevici), „rit funerar” (H. H. Stahl și C. Brăiloiu), „imagine a creștinismului cosmic” (Eliade). Mitul e preluat de Valeriu Anania într-o abordare complexă cu valențe de certă originalitate. Se specifică prezența cel puțin a unui element inedit, erosul, căruia i se conferă „rolul actanțial suprem surmontând thanatosul și fatalitatea, prezențe hotărâtoare în configurarea estetică a dramei”. Moartea face parte din natura devenirii umane. Moldan, eroul *Mioriței*, metamorfozează în taină permanentă un moment aparent nefericit. Dragostea lui pentru Mioara este șansa oferită vieții de a se perpetua, o victorie asupra morții prin iubire. Ce oferă între cele peste o duzină de creații semnate de autori români motivul *Meșterului Manole* în transfigurarea lui Valeriu Anania? Sporul de semnificații este surprins remarcabil de către exeget. El constă în lupta dintre două frumuseți, cea umană, reflectată de femeie, și cea spirituală, a transcenderii prin jertfa de sine în beneficiul unei valori eterne: „frumusețea femeii dispăre prin supremația frumuseții creației”. Observații pertinente sunt de aflat frecvent. Ele pun în relief „dimensiunile estetice” ale dramei în largi comentarii, coerent articulate: „am relevat, spune exegetul, țesătura artistică a piesei, motivul zidirii umbrei și motivul păsării-suflet, cu precizarea că ambele sunt de inspirație folclorică”.

Incursiuni erudite sunt invocate ca argument la cele afirmate. Demersul exegetic, preponderent elogios, trimite la un orizont cultural de antropologie culturală. Sunt exprimate și unele rezerve exprimate într-o concluzie lapidară: *Meșterul Manole* „...se instituie într-un cosmoid artistic închis, suficient sieși, și prin aceasta orbitând onest în *proximitatea capodoperei*”. A treia dramă a pentalogiei mitului românesc, *Du-te vreme, vino vreme!*, a însemnat pentru Valeriu Anania o provocare deconcertantă inspirată de basmul *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Piesa însemnează o construcție ideatică având valențe multiple, axate în jurul categoriei de timp. În ansamblu, drama contrazice ideea de nemurire, de ne-timp, ca și aspirația omului la veșnicie și încercarea iluzorie de a bloca ireversibilitatea. Dorința de a elimina moartea e o amăgire combătută de Juma' de Om și consumată dezamăgitor de Făt-Frumos. Criticul supune textul la numeroase analize, descoperind în interiorul scriiturii neașteptate deschideri estetice, chiar unele accente moderne apropiate de literatura absurdului sau de suprarealism. *Steaua zimbrului* este piesa care își propune îngemănarea mitului cu istoria. Plasată la curtea voievodului Bogdan în Maramureș (suntem în anul 1352), *Steaua zimbrului* are ca temă etnogeneza moldo-vlahilor și întemeierea voievodatului Moldova. Coeficientul estetic nu depășește, în opinia criticului, derizoriul. Aceași relație între mit și istorie se regăsește și în *Greul pământului*, ultima din dramele pentalogiei; de astă dată accentul cade pe mitul pământului, al relației dintre pământ și cer, comentată cu înțelegere și discernământ. Finalul capitolului despre pentalogia mitului românesc conține câteva concluzii judicioase, unele relativ severe. Astfel, pentalogia este preponderent literaturizare și mai puțin literatură propriu-zisă. Totuși, în totalitatea ei, înseamnă comunicarea unui mesaj înălțător. Ea dă o nouă interpretare miturilor noastre fundamentale privitoare la condiția omului în cosmos (*Miorița*), la mitul creației (*Meșterul Manole*), la valențele erosului și sexualității (*Steaua zimbrului*), la devenirea ființă-neființă (*Du-te vreme, vino vreme!*), la etnogeneza românilor (*Greul pământului*). În viziunea lui Valeriu Anania, un loc important se conferă pământului, locul sacru de la care pornește drumul spre absolut, integrarea în universalitate. Observații de finețe vizează de asemenea timpul, dar mai ales merită aprecierea pasajele analizei care comentează performanțe autorului în sondarea etnosului, „articulațiile subtile inefabile ale transformării timpului istoric în timp mitic și viceversa”.

Memoriile, eseul, publicistica, jurnalul sunt scrierile pe care cercetătorul le grupează sub semnul sondării spațiului interior al autorului. Ele dezvăluie adevăruri existențiale născute din contactul cu câțiva mari creatori: Arghezi, Galaction, Anton Holban, Victor Papilian, Blaga, Ion Luca, Marin Preda, Voiculescu sau din contemplarea subiectivă a unor

episoade, locuri sau evenimente din lumea prin care a trecut autorul. Un loc aparte se acordă cărții *Cerurile Oltului*, eseu de strălucită structură interdisciplinară în care își dau întâlnire teologia, istoria națională și istoria artelor, filologia, etnologia și folclorul, „un adevărat dialog platonician” despre perenitatea ortodoxiei românești. Cartea analizată sistematic relevă strânsa legătură dintre istoria mănăstirilor oltenești și ctitorii și prelații care au slujit în ele. Se constată aderența eseistului la tradiția locală, coborârea subtilă până în zonele arhetipale.

Tălmăcirea *Bibliei*, eveniment de excepțională importanță în cultura română, a determinat o mutație în destinul de scriitor al lui Valeriu Anania. Mărturisirea de care luăm act odată cu realizarea acestei împliniri elimină orice dubiu: „Nu știu cât de «principală» este această înfăptuire, dar un lucru îl știu sigur și îl mărturisesc: de când am început să lucrez asupra Sfințelor Scripturi, «opera» mea literară a încetat să mă mai intereseze. Tot ce am scris și tot ceea ce mai plănuisem să scriu mi se pare lipsit de importanță. Mă uit îndărăt, la truda literară a celor 60 de ani, la toate iluziile și vanitățile care i-au fost, în același timp, și tot atâtea stimulente, și-mi spun că poate tocmai de aceea mi-a hărăzit Dumnezeu aceste decenii, ca să mă exerseze în limba literară a tuturor genurilor biblice, de la eseu până la poezie.”⁷² Mărturisirea Înalt Prea Sfințitului i-a folosit cercetătorului drept criteriu de abordare a textului biblic. Ceea ce l-a preocupat a fost să constate calitatea limbii literare din actuala versiune, iar pe de altă parte aspectele poetice ale textului. Concepută ca operă de autor, tălmăcirea *Bibliei* implică inițiere și performanță filologică, cunoașterea limbilor originale ale Textului Sfânt, dar și a subtilităților limbii române; teologul și literatul conlucrează la desăvârșirea dimensiunii artistice și religioase a *Vechiului Testament* în pagini extraordinare care cuprind *Cartea lui Iov*, *Psaltirea*, *Proverbele lui Solomon*, *Ecclesiastul*, *Cântarea Cântărilor*, *Plângerile lui Ieremia*. Firește, cu aceeași intenție este abordat și *Noul Testament*. Exegetul constată că pentru Bartolomeu Valeriu Anania autorii cărților biblice au fost „scriitori de geniu”, cu care autorul traducerii se află într-o fecundă confluență. Bartolomeu Valeriu Anania e un cunoscător profund al textului biblic, poet și povestitor totodată, lucru pe care cercetătorul îl constată citându-ne în paralel pasaje ale edițiilor din 1914 – *Septuaginta*, ca narațiune, din 1936 – *Textul Masoretic*, de asemenea ca narațiune și din 2001 – *Septuaginta* în versuri sub semnătura lui Bartolomeu Valeriu Anania. Superioritatea ultimei versiuni este izbitoare. Ea „atrage sufletul, cum spune Ioan Chirilă, spre un timp de mister, spre misterul inițiat, iar versul se apropie de ritmul shakespearian și melosul doinei”. Lucian Bâgiu, la rândul său, în analiza sa de elocvență densitate, constată că „nici o versiune a *Bibliei* de mai bine de două milenii nu a reușit să restaureze originalul și autoritatea

textului sfânt”. Exegețul recurge pentru demonstrarea spuselor sale la colaționarea elocvență a textelor biblice din 1914, 1936 și 2001, concluziile înscriindu-se la nivelul superlativ: „Valeriu Anania devine fermecător, seduce printr-un discurs care trădează ecoul propriilor sale preocupări artistice.”

Considerațiile finale stabilesc câteva repere ale unei exegeze pe deplin izbutite, cu multe pagini excepționale despre scriitor și omul dedicat credinței. În ansamblul discursului său, Valeriu Anania se dovedește un cultivator într-un spirit filosofic al antropologiei culturale, multe din opiniile sale apropiindu-l de Mircea Eliade. Amândoi se consacră sacralului și profanului, cu specificarea că Valeriu Anania se diferențiază prin excluderea opoziției dintre sacru și profan: conform înțelesului etimologic, „...profanul se instalează undeva la periferia sacralului, dar niciodată în afara lui sau cu spatele la el.”. Sacralul și profanul se află în interferență. Camuflat de profan, sacralul se cere permanent deconspirat. Ce se poate remarca la Valeriu Anania este punerea în operă a unei „alchimii biobibliografice” impresionante, traversate de întrebarea „Cine sunt eu?”. Cercetarea își propune să definească identitatea deconcertantă a acestui eu cu mijloacele adecvate ale unei exegeze interesate de descifrarea unei enigme și de legitimarea unei creații ieșite din comun: „Cuvântul la Valeriu Anania pare a echivala cu Logosul primordial, este infuzat de sacru, iar atitudinea față de cuvântul specific artei este una plină de adorație și responsabilitate.”

Copleșitoarea personalitate a lui Valeriu Anania și-a descoperit în Lucian Bâgiu un exeget pe cât de devotat, pe cât de matur în demersul său. Tânărul semnatar al acestei monografii are în spate un trecut care îl recomandă de pe acum printre cei mai promițători istorici literari în devenire. Autor al unei monografii despre dramaturgia lui Blaga (2003) și al unui volum care îl anticipează pe cel de față, *Valențe polifonice ale prozei și dramaturgiei lui Bartolomeu Valeriu Anania* (2004), la care se adaugă zeci de articole tipărite în reviste din țară și străinătate (vezi ampla bibliografie a lucrării), Lucian Bâgiu își afirmă talentul cu dezinvoltura celui care este conștient că are ceva de spus în cercetarea literară.

Note:

1 Lucrarea Vasile Bâgiu, **Scriitorul Vasile Anania**, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006

2 *Sfânta Scriptură în limba română*, interviu cu Arhiepiscopul Bartolomeu, consemnat de Costion Nicolescu, în „Alfa și Omega”, supliment – „Cotidianul”, 21 ianuarie 1994, apud *Logos Arhiepiscopului Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, ediție îngrijită de: Arhid. Ștefan Iloaie, consilier cultural, Cluj-Napoca. Editura Renașterea, 2001, p. 100.